

Gimbernat, 2016 (**) 66, 133-148

NOU METGES LLEIDATANS DE L'EDAT CONTEMPORÀNIA

CAMPS i SURROCA, Manel; CAMPS i ALER, Blau

Inclourem en l'escrit nou metges lleidatans nascuts entre els anys 1830 i 1893, actualment desapareguts. Tots van néixer en l'anomenada convencionalment Edat Contemporània, que a Lleida s'inicià amb l'entrada de les idees de la Revolució Francesa i amb la imposició de la capital de província com a centre administratiu i polític del territori de Ponent.

En tots els casos, el reconeixement els hi ve dels seus propis conciudadans no especialitzats en el camp de la Medicina. Però també en alguns d'ells, el mèrit els hi ha estat reconegut, a més, per historiadors de la Medicina i de la cultura.

Com a punt d'unió comú, tots destacaren d'una o altra manera en el món de la Medicina, bé sigui amb obra que incidí en la medicina pública pràctica, sobretot en el camp de l'assistència, o en el de la higiene i epidemiologia, o bé en obra mèdica de caràcter més cultural.

D'aquest esquema en surten les tres parts en que dividim l'escrit: 1) *Prevenició i tractament de les malalties infeccioses*, branca molt important de l'epidemiologia. 2) *Organització de l'assistència mèdica* de l'àrea geogràfica on van viure aquests metges, sense referir-nos, per exemple, al director d'un equip hospitalari, incloent solament metges que van perdre moltes hores en idear sistemes beneficiosos per al conjunt de malalts de la seva comunitat i dels metges que hi treballaven. Van ser metges que generalment dugueren a terme la seva feina des de les institucions o la política. 3) *Finalment*, metges que es van distingir en el *món de la cultura general i mèdica en particular*.

PREVENCIÓ I TRACTAMENT DE MALALTIES INFECCIOSES

Relatarem l'obra de quatre metges i seguirem l'ordre marcat per l'any del seu naixement: Josep Oriol Combelles i Navarra (1841), Francesc Fontanals i Araujo (1863), Amali Prim i Seguí (1878) i Josep Estadella i Arnó (1880).

JOSEP ORIOL COMBELLES I NAVARRA (1841-1897)

El doctor Combelles és conegut a Lleida pel carrer que té dedicat al seu nom, on es troba situat el Col·legi Episcopal.

Malgrat haver nascut a Barcelona l'any 1841 i tenir l'avi matern metge, la seva vida i obra va transcórrer a la ciutat de Lleida, on es va casar en segones núpcies amb Concepció Bergós i on va morir d'una invaginació intestinal a casa seva del

carrer Cavallers, l'any 1897, quan tenia 56 anys. Un fill seu metge, va exercir a la guerra de Cuba.

Es conserva un retrat a l'oli del doctor Combelles, calb i seriós, vestit de catedràtic de l'Institut de Lleida.

Va ser alcalde de Lleida des del 21 de novembre de 1877 fins al 25 d'octubre de 1878, quan regnava Alfonso XII en l'època de la Restauració. Va deixar l'alcaldia en ser elegit diputat provincial pel districte de Cervera. Arribà a vicepresident de la Diputació.

Combelles tenia una personalitat polifacètica. Va ser epidemiòleg i director i catedràtic de matemàtiques de l'Institut de Segona Ensenyança de l'edifici del Roser, creat per Isabel II l'any 1841. Com a funcionari de la Diputació, exercí de psiquiatra inspector dels malalts mentals de Lleida que feien cap a Sant Boi, i també com a inspector mèdic dels quintos. Finalment, fou nomenat primer president del Col·legi de Metges de Lleida creat l'any 1886 i pioner en tota Espanya.

Destacarem solament la seva tasca com a epidemiòleg. En la seva època d'alcalde, la *verola* era un problema de gran importància sanitària. El 28 d'agost de 1878 aconseguí que s'adquirissin vacunes procedents de l'Institut Mèdic Valencià i al mateix temps es va aprovar la constitució de la Junta Local de Sanitat per atendre la salubritat pública, molt deficient aleshores, institució que va presidir ell mateix.

L'altre gran problema de la ciutat va ser el *còlera* de l'estiu de 1885. El 30 d'agost es va fer una gran processó presidida pel bisbe Costa Fornaguera amb la imatge de la Verge de l'Acadèmia o Verge Blanca, actual patrona del Col·legi Episcopal. Es va dir que des d'aquell dia va cedir molt l'epidèmia, que acabà esfumant-se al final de setembre.

En el ple de la Diputació del 3 de novembre, es va agrair amb un emotiu record la tasca dels metges que van actuar en aquella malaltia, com Combelles i Marià Torres, pare d'Humbert Torres i, sobretot, el doctor Fontanals.

La marededéu de l'Acadèmia, caracteritzada pel cor de plata daurada que agafa amb la mà dreta, ja havia estat votada arran del deslliurament del *còlera* de 1865, el qual no va afectar la ciutat. Precisament, com a acció de gràcies, es va encarregar l'escultura d'aquesta Verge.

Finalment, també la *ràbia* era una malaltia que preocupava, com ho demostra un ban de l'alcalde Combelles, de data 16 de gener de 1878, on s'ordena sacrificar amb estricnina el gossos amb símptomes d'hidrofòbia i altres mesures dirigides als seus propietaris (1).

FRANCESC FONTANALS I ARAUJO (1863-1928)

Nascut a Lleida el 12 de febrer de 1863, va destacar per la seva humanitat i per la lluita contra les malalties infeccioses. Era un home més inclinat a la seva missió com a sacerdoci que tenint com a mira l'interès material. Quan va morir als 65

anys d'hemorràgia cerebral el 23 de maig de 1928, la plaça Catalunya, on vivia, es va omplir de gent de tots els estaments, amb l'assistència dels infants dels establiments de Beneficència que tant havia estimat i protegit a través del seu exercici. En senyal de respecte, tancà la comitiva fúnebre l'auto de l'ambulància sanitària de la Creu Roja, institució que havia presidit i segons el seu fill Francesc considerava com una continuació de la seva pròpia llar.

Va acabar el batxillerat l'any 1879 a l'Institut, on era catedràtic el doctor Combelles, i es llicencià en Medicina a Barcelona l'any del còlera 1885, fet que simbòlicament va marcar la seva trajectòria posterior de metge epidemiòleg. Després de Jaume d'Agramunt al segle XIV, el doctor Fontanals ha estat el millor epidemiòleg que ha donat les terres de Lleida.

Començà a exercir molt jove, als 22 anys, amb l'obtenció de la plaça de metge de la Maternitat i de l'antic Hospital de Santa Maria. Precisament, quan ell mateix era president del Col·legi de Metges durant el període 1910-1911, intervingué en la creació del nou Hospital de Santa Maria, de la Diputació.

No tots els metges han deixat obra escrita. Però els que ho han fet, amb la sola lectura d'aquesta podem esbrinar quines eren les seves inquietuds i predileccions. Fontanals és un d'ells i els seus escrits són fruit de la seva pròpia experiència pràctica professional. Encara que poc extensos, el contingut és profund en els camps que dominava, tal com la Beneficència, la Medicina forense i, sobretot, la prevenció i la lluita contra les malalties infeccioses que afectaren Lleida en el pas d'un segle a l'altre.

A criteri del mateix Fontanals, Lleida i les seves terres eren uns territoris molt mancats d'higiene pública, i amb una gran desídia de la població per posar-hi remei.

Els seus escrits els produí en plena maduresa –dels 34 als 45 anys–, si tenim en compte que inicià l'exercici des de molt jove, tot just començada la vintena. Van coincidir amb el període 1897-1914, a cavall dels dos segles.

Seguint l'enfoc que hem volgut donar al treball, solament exposarem l'aspecte epidemiològic de la seva obra.

En aquest sentit van ser les *malalties de transmissió hídrica* les que el van motivar més, pel simple fet que n'hi havia dos a Lleida que eren endèmiques: el *tifus* i la *colibacilosi*. També el *còlera*. Però aquest era esporàdic i, per tant, molt menys freqüent i no un problema de cada dia. El fet és que aquestes tres malalties van ocupar un percentatge molt alt del seu pensament sanitari. Hi dedicà moltes hores i esforços per trobar la manera de resoldre-les.

Actuà en el *còlera* de 1885, on va tenir un paper molt destacat, fet que l'Ajuntament va agrair molt, sobretot el seu comportament en l'assistència als malalts. Pel mateix motiu va ser nomenat fill predilecte del Palau d'Anglesola, Fondarella i Benavent.

Capficat en tot això, va aconseguir crear a Lleida l'anomenat Parc Sanitari, el qual el mes de setembre de 1911 ja era instal·lat als baixos de la Casa de

Misericòrdia. Se'l va nomenar director i la Diputació va acordar remunerar-lo amb un salari de 50 pessetes mensuals. Durant els anys 1912 a 1915 va ser molt important l'actuació del Parc Sanitari per tallar diversos brots epidèmics. Fou un dels primers de l'Estat i un estímul perquè altres ciutats en construïssin. Per aquest motiu, Fontanals va ser premiat i nomenat membre d'honor amb medalla d'or de l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya.

En un treball de l'any 1912, Fontanals va fer una crítica molt dura de l'aigua de Lleida pel seu protagonisme en la difusió de malalties epidèmiques. Considerava que la filtració de l'aigua no era suficient perquè el filtre era permeable als *microbis del tifus i del còlera*. Era necessari recórrer a l'esterilització. Va proposar esterilitzar l'aigua dels asilats de Beneficència amb la potabilitzadora Henneberg mitjançant l'ebullició. La potabilitzadora anava muntada en un carro per poder ser transportada a qualsevol poble. Per això la va proposar com a instal·lació mòbil del Parc Sanitari.

El *tifus* el va motivar molt perquè era endèmic a Lleida. L'hivern de 1913 ell mateix es va instal·lar durant un mes a la Vall d'Aran a causa de la incidència d'aquesta malaltia en aquelles terres i va aconseguir que Vielha encarregués un nou sistema d'abastiment d'aigües. Una altra proesa seva d'aquell temps va ser administrar vacunes contra el tifus a 93 nens i 74 nenes acollits a la Maternitat Hospici de Lleida. Va ser la primera vacunació col·lectiva d'aquesta classe que es va fer a Espanya.

Finalment, deixant de banda l'aigua com a element transmissor de malalties, va dedicar també temps a la famosa *grip* de 1918, on la seva actuació va ser molt important. L'epidèmia fou especialment greu a Bellpuig, Montgai i l'Albagés, on va ser necessari enviar-los-hi voluntaris del cos de portalliteres de la Creu Roja. Les tasques sanitàries les va dirigir ell mateix com a inspector de sanitat de la institució. Hagué de sovintejar les visites a aquests pobles (2).

AMALI PRIM I SEGUÍ (1878-1937)

Metge lleidatà que va néixer al número 38 del carrer Major, el 2 de març de 1878.

Va ser un metge artista, enamorat de la música de Wagner, al qual interpretava magníficament al piano. Fins i tot va aprendre alemany i va posar al seu fill el nom de Sigfrid i al cavall que utilitzava per fer les visites, el de Girane, personatge de l'òpera *Tristany i Isolda*.

Va destacar com a metge de capçalera, encara que la seva cardiopatia li dificultava molt l'exercici domiciliari en tenir que pujar tants pisos i caminar pel gran nombre de carrers costeruts de la ciutat. Va començar l'exercici en el medi rural, a Maçanet de la Selva i Albesa, per acabar a la ciutat de Lleida.

Sobresortí com a organitzador de la seva professió perquè tenia la qualitat innata del sentit d'equip. Deixant de banda la seva passió artística, que sempre és individual, la resta de la seva personalitat estava conformada per un conglomerat

de material col·lectiu, caràcter que sempre acaba convertint l'afectat en un virtuos de la defensa dels drets i deures dels altres.

En el seu cas, com que era metge, aquesta virtut es va manifestar en la defensa dels drets de la classe mèdica. Va ser, entre els metges de Lleida, probablement el que més va lluitar per a la consolidació del Col·legi de Metges i la col·legiació obligatòria (1917), ocupant càrrecs directius de la Junta de Govern i acabant morint, gairebé com un màrtir, en la mateixa seu del Col·legi, que es trobava en l'edifici del Liceu Escolar, quan exercia de secretari general, aquell fatídic dia 2 de novembre de 1937, quan la ciutat de Lleida va ser bombardejada en plena Guerra Civil.

Era un metge aficionat al paper escrit, virtut heretada del seu pare Agustí Prim Tarragó, que era cronista oficial de la ciutat. Per això va col·laborar amb articles a diverses revistes i va ser també director del Butlletí Mèdic (1917-1921), de la Revista Sanitària (1924-1925) i de la coneguda revista Lleida (1921-1930).

Com a publicista, i per això l'incloem en el capítol de la higiene, va destacar en el camp de la higiene alimentària. Va iniciar una campanya destinada a donar a conèixer les mancances que en aquest apartat patia la ciutat de Lleida. Des dels seus articles al Butlletí Mèdic se'n feia ressò la premsa diària. És prou eloqüent el que publicà l'11 d'abril de 1917 en que denunciava el lamentable estat en que es trobava el mercat de la plaça de Sant Joan, amb els productes exposats entre tota mena de brutícia i fins i tot amb un pestilent urinari a la part central. També denunciava que durant els enterraments, els cadàvers passaven entre les cols i patates que després es menjaven tranquil·lament. Acabava l'escrit suggerint que els venedors, en comptes d'exposar els seus productes a terra, ho fessin a sobre de taules cobertes amb tendals.

Aquesta denúncia influí perquè l'Ajuntament prengué l'acord de construir un mercat emplaçat cèntricament, ampli i aïllat, ben pavimentat i amb una bona ventilació, i així es va fer, amb el suport de la Mancomunitat i el seu president Enric Prat de la Riba. Va ser el desaparegut mercat de Sant Lluís, avui garatge dels autos de línia (3).

JOSEP ESTADELLA I ARNÓ (1880-1951)

Metge actualment recordat per la plaça que té dedicada a la ciutat, prop de la parròquia de la Mercè.

Fill d'un barber sagnador del carrer Cavallers de Lleida, Josep Estadella i Arnó va néixer aquí el 1880, un any després d'Humbert Torres, i va morir a Barcelona el 5 de desembre de 1951, quatre anys abans de la mort d'aquest. Per tant, dos metges rigorosament contemporanis i també, per l'any de naixença, amb el president Lluís Companys i Jover, que havia nascut al Tarròs el 1882, el mateix poble d'on era oriünd el metge Marià Torres, pare d'Humbert Torres.

El cirurgià Ramon Trias i Rubiès, que va ser president del XVII Congrés d'Història de la Medicina Catalana l'any 2012, havia conegut el doctor Estadella a l'exili,

quan aquest residia a Andorra, i el considerava una personalitat molt activa atenent que, ja retirat de la política, encara exercia allí de ginecòleg.

El bisturí de la poesia va ferir intensament Josep Estadella, exactament igual que a Màrius Torres (1910). Els gens de la rima circulaven ocults en la sang d'ambdues famílies. Però és que també aquestes compartien la genètica de la política. Si Humbert Torres va ser alcalde de Lleida (1917-1920), Josep Estadella, després d'una llarga carrera com a regidor de l'Ajuntament de Lleida, membre de la Mancomunitat i diputat a Corts a Madrid, culminà les seves aspiracions com a ministre de Treball, Sanitat i Previsió Social dels governs de Lerroux i Samper (1933-1934).

També el seu germà metge i dentista, Sal·lustià Estadella i Arnó, va ser el primer alcalde de Lleida de la Segona República del 14 d'abril de 1931.

Ginecòleg d'ofici, Josep Estadella i Arnó serà recordat sobretot com un polític apassionat que va saber connectar la Medicina amb la societat del seu temps, i com un destacat poeta de l'altura dels poetes lleidatans Magí Morera, Màrius Torres i Jaume Agelet i Garriga.

Deixant de banda molts altres aspectes en els quals va intervenir com a polític i també com a president del Col·legi de Metges de Lleida des de l'any 1920 fins al 1931, solament destacarem la seva obra en el camp de l'epidemiologia.

Quan era regidor de l'ajuntament de Lleida, es va preocupar per l'educació física en les escoles de primera ensenyança i també per la portada d'aigües a la ciutat, tema que preocupava molt en aquells primers anys del segle XX.

Com a membre de la Mancomunitat s'implicà en la lluita i resolució de diverses malalties infeccioses que afectaven Catalunya, com el *paludisme* del Delta de l'Ebre; la *tuberculosis* com a conseqüència de la intensificació industrial de l'àrea metropolitana de Barcelona; el *còlera* que afectà el Vendrell l'agost de 1911, any en que el músic Pau Casals va estrenar allí la casa que es va fer construir i que després ha esdevingut museu; l'epidèmia de *tifus* de Barcelona i les *febres de Malta* del Pla del Llobregat.

Les mesures adoptades pel Govern espanyol, al seu criteri no eren suficients per estroncar aquests problemes sanitaris. Per això defensava que s'havien de reforçar des de Catalunya. Quant al *paludisme*, els focus de Salou i del Pla de Bellcaire es podien vèncer sense gaire esforç. Però no passava el mateix amb el del Delta de l'Ebre.

Ja instaurada la II República, en les eleccions del 28 de juny de 1931 va ser elegit diputat a Corts amb els doctors Epifani Bellí i Humbert Torres. Tots tres estaven convençuts que la missió dels metges era defensar la salut pública al carrer i al Parlament. Estadella volia acabar amb el concepte del metge que pujava i baixava les escales de les cases, i dedicar-se més a la salut pública de Catalunya i Espanya. Era un idealista apassionat.

Per ell la República s'havia de caracteritzar per tres principis: construcció sobre les bases conservadores que haguessin demostrat la seva vàlua, sanitat com una

part de la cultura i necessitat d'un ministeri específic de Sanitat, que mai havia existit (4).

ORGANITZACIÓ DE L'ASSISTÈNCIA MÈDICA

Destacarem tres metges seguint també l'ordre cronològic de l'any de naixement: Pere Castro Vicen (1876), Humbert Torres i Barberà (1879) i Antoni Pujadas i Fabregat (1893).

PERE CASTRO VICEN (1876-1935)

Si bé no va intervenir en l'organització de l'assistència col·lectiva com a tal, va participar d'una forma molt eficaç en la qualitat de l'assistència amb la introducció a Lleida dels raigs X, que havia descobert l'any 1895 el físic alemany i premi Nobel Roëntgen.

El doctor Pere Castro, fill d'un confiter del mateix nom, va néixer el 29 de març de 1876 en el número 12 del carrer de la Paeria, any del naixement del compositor Enric Granados, i va morir a casa seva de la plaça de la Constitució d'una infecció intestinal el 4 d'abril de 1935.

Va ser president del Col·legi de Metges durant el període 1908-1910 i radiòleg de l'Hospital Militar i de la Beneficència Municipal.

Durant les festes de Nadal de 1925 va exposar sis radiografies a l'aparador de la camiseria Ribé del carrer Major.

Amb els seus diabòlics raigs X, va assolir davant de tothom una personalitat màgica i misteriosa.

D'altra banda, molt amic dels infants, va ser qui l'any 1907 va dissenyar amb Pere Soldevila el famós Marraco de la Festa Major, que sortí per primera vegada al carrer en la cercavila del pregó de la festa major el 10 de maig d'aquell mateix any (5).

HUMBERT TORRES BARBERÀ (1879-1955)

Conegut metge lleidatà amb carrer dedicat al seu nom a la ciutat de Lleida.

El seu pare, Marià Torres i Castellà, havia nascut al Tarròs l'any 1848 i abans de traslladar-se a Lleida devia exercir la Medicina a Mont-roig de Sió (Les Pallargues), poble on va néixer el seu fill Humbert l'any 1879.

Un fill d'Humbert Torres, nascut l'any 1910, va seguir el camí familiar de la Medicina i va culminar la fama de la nissaga gràcies a la seva privilegiada mà literària. És el cèlebre poeta Marius Torres Perenya.

El 5 de desembre de 1917, quan tenia 38 anys, Humbert Torres va ser elegit alcalde de Lleida, càrrec del qual va ser destituït de mala manera el 21 de

novembre de 1920, amb un trist i dolorós final promogut sobretot pel seu principal adversari polític, que era el monàrquic Francesc Costa, entre nosaltres conegut com l'alcalde Costa, amb carrer també a la ciutat de Lleida. Monarquia i república sempre han estat els dos grans camps oposats en la nostra història política, també a l'Ajuntament de Lleida durant l'alcaldia d'Humbert Torres.

Hem pogut comprovar a través de la lectura de les actes municipals, que les quatre característiques de la personalitat i caràcter d'Humbert Torres eren les idees clares, el pensament ordenat, l'autoritat i la ironia.

En el seu càrrec d'alcalde va destacar també en quatre camps: el polític, el sanitari, el de l'ensenyament i el de la cultura. En aquest treball però, solament posarem de relleu l'aspecte sanitari i concretament la seva tasca en l'organització de l'assistència mèdica a la nostra ciutat.

En l'article *La salut a Lleida*, escrit pel mateix Humbert Torres en el número 50 de *Lleida. Revista d'informacions i estudis*, aparegut el 25 de juny de 1927, set anys després d'haver ocupat el càrrec d'alcalde, atribueix el descens de mortalitat a la capital a l'obra sanitària feta pels ajuntaments de la ciutat en l'interval de temps 1915-1923. Cita la Gota de Llet i l'Institut Municipal de Puericultura, la desinfecció de pisos a cada canvi d'inquilins, la inspecció de matèries alimentàries (de la llet especialment), les noves canalitzacions d'aigua potable i factors diversos tal com la desinfecció obligatòria de robes, pisos i utensilis després de cada defunció per malalties infeccioses, l'augment del grau intel·lectual mig de la classe mèdica seguint el progrés de la ciència i el perfeccionament dels serveis benèfics públics.

L'alcalde Humbert Torres es va haver d'enfrontar amb el problema de les malalties infeccioses, com van ser l'epidèmia de *grip* del mes de setembre de 1918, amb molts malalts però pocs morts a la ciutat. L'any següent, l'enemic va ser la *ràbia*, la qual va ser una constant des del mes de maig fins al mes de setembre de 1919. Finalment, la *verola*, que des del mes de juliol fins a l'octubre de 1920 va ocasionar 48 defuncions a la ciutat.

Aquestes malalties, juntament amb la mentalitat de metge i de polític que caracteritzaven Humbert Torres, van fer que es preocupés molt per l'organització de l'assistència mèdica de la seva ciutat. El resultat final va ser la creació de l'edifici de la *Gota de Llet, Dispensari Municipal i Casa de Socors*, que es va inaugurar el dia 1 d'abril de 1919. Aquestes tres institucions benèfiques municipals situades en un mateix edifici, van ser la principal obra sanitària d'Humbert Torres i el seu Ajuntament.

No cal dir que darrere de l'edifici hi ha l'organització i el funcionament. *La casa de Socors i Dispensari Municipal* es va organitzar en tres serveis: medicina general, cirurgia general i oftalmologia. D'altra banda, *la Gota de Llet* estava enfocada a l'atenció a la mare i el fill, organitzant-se en quatre serveis: Paidopatia (malalties infantils), tocoginecologia, puericultura (aspectes preventius i higiènics de la infància) i maternologia, i laboratori d'anàlisis i esterilització.

Hi hauria dos directors metges d'aquestes institucions i podrien participar en l'assistència tots els metges titulars de la ciutat.

A més, també s'equiparia amb llevadora municipal i dos practicants.

Finalment, es van crear unes quantes places de nens per tenir-ne cura i alimentar-los, és a dir alletar-los.

Va ser tant important l'esmentat edifici, que en el III Congrés de Metges de Llengua Catalana celebrat a Tarragona els dies 27 a 29 de juny de 1919, es va concedir a la ciutat de Lleida el Diploma d'honor per la presentació de fotografies de l'edifici (6).

ANTONI PUJADAS I FABREGAT (1893-1975)

Metge que si bé no va néixer a Lleida, va exercir d'oftalmòleg aquí des del 1916, any de la tràgica mort del compositor Enric Granados, fins al 1938. Més tard, l'any 1941, començà a exercir a Reus, i a finals de 1950, sense deixar aquesta plaça, cada quinze dies es desplaçava a Lleida a la seva consulta d'oftalmologia, cosa que va fer fins a l'any 1953. Havia nascut a Sant Martí de Tous el 1893 i va morir a Reus el 1975.

L'etapa lleidatana (1916-1938) va ser la més fructífera de la seva vida, també en el camp de la política quan en les eleccions del 12 d'abril de 1931 entrà com a regidor a l'Ajuntament republicà presidit per Sal·lustià Estadella i Arnó. Aleshores també era secretari del Col·legi de Metges i dirigia el Butlletí Mèdic.

D'idees esquerranes, la seva obra a l'Ajuntament va ser la creació dels anomenats *serveis d'assistència mèdica social*. Eren uns serveis sanitaris de beneficència pensats per a les famílies pobres de la ciutat i que abastaven tant els casos urgents de malalties com els normals.

L'Ajuntament facilitava a aquestes famílies una tarja on hi constava el nom del cap de família i el del metge, practicant i llevadora del seu corresponent districte.

Els serveis de dispensari i també els d'assistència domiciliària els prestarien els metges titulars del municipi, amb els horaris de visites prèviament establerts.

Assabentada del projecte, la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona va nomenar acadèmic corresponent al doctor Pujadas (7).

LA MEDICINA I LA CULTURA

Exposarem l'obra de dos metges que van destacar especialment en el món de la cultura: el doctor Lluís Roca i Florejachs (1830) i la doctora Martina Castells i Ballespí (1852).

MARTINA CASTELLS I BALLESPÍ (1852-1884)

Martina Castells, la del carrer actual del barri del Cap Pont de la ciutat de Lleida, on també té dedicat un bust de bronze amb birret doctoral, va ser una metgessa capdavantera en el seu temps. Havia nascut a la parròquia de Sant Llorenç de Lleida el 23 de juliol de 1852 i va morir prematurament a Barcelona als 32 anys, el 21 de gener de 1884, com a conseqüència de l'embaràs del primer fill.

La nissaga mèdica dels Castells va ser, potser, tant important com la dels Roca, donant-se la coincidència que l'any del naixement de Martina Castell va ser el mateix en que es va llicenciar en Medicina Lluís Roca i Florejachs; i l'any de la mort d'aquest, 1882, va ser el que es va doctorar Martina Castells, que va llegir la tesi el 9 d'octubre, uns dies abans de la mort del doctor Roca.

Martina formava part, amb els seus tres germans metges, Frederic, Camil i Rossend, del quart esgrao d'una nissaga de metges de quatre generacions.

El seu besavi, Bernat Castells, es graduà en Cirurgia l'any 1778 i va exercir a Àger i Camarasa, poble on es va casar amb una filla del cirurgià Matias Sapiens Farrús, de família de cirurgians.

El seu avi, Pere Castells Sapiens, nascut a Camarasa l'any 1784, es va llicenciar en Medicina l'any 1829 i va acabar exercint al seu poble.

El pare, Martí Castells Melcior, va ser un metge i polític important de Lleida que havia nascut a Almenar l'any 1813 i va morir a Barcelona als 74 anys l'any 1887, després de veure a la vegada l'èxit i la desgraciada mort prematura de la filla.

D'idees liberals i amb un gran esperit de superació, el doctor Martí Castells va enaltir molt la nissaga i va aconseguir diverses fites en camps diferents: política, medicina de capçalera i metge de balnearis..

Es va dedicar especialment a les malalties dels nens i de la dona en el seu consultori de la plaça de Sant Joan, i també va ser metge de banys de diferents balnearis, essent el promotor del d'Alcarràs, que acabaria fent realitat el seu fill Camil l'any 1886. Al mateix temps, es va preocupar molt per l'organització de la Medicina espanyola dels anys centrals del segle XIX, al seu criteri molt deficient, com ho demostra el seu llibre publicat a Lleida l'any 1844 amb el títol *Agonia de la Medicina y medios para sacarla del borde del sepulcro*, que és un llibre amb criteris centralitzadors de la Medicina, la qual volia que passés a dependre totalment de l'Estat i s'anés allunyant de la clàssica, antiga i tradicional Medicina municipal de les conductes mèdiques.

La vida de Martina Castells ja va començar amb un grau considerable d'agitació social. Quan tenia poc més de dos anys, el seu pare va entrar a l'Ajuntament de Lleida com a alcalde segon, on hi va estar gairebé dos anys durant el bienni progressista (1854-1856), marcat per l'alçament del juliol de 1854, que retornà el poder al progressista general Espartero, i per l'epidèmia de còlera de la tardor, la qual solament en els mesos de setembre i octubre va ocasionar en la parròquia de Sant Joan 116 morts d'un total de 261 d'aquell any.

Martina Castells va acabar el batxillerat a l'Institut de Lleida l'any 1877 i es va llicenciar en Medicina a Barcelona l'any 1881.

L'any 1932, en plena República, es van commemorar celebritats femenines de la Medicina, incloent-hi Martina Castells.

Un cop acabada la carrera i amb l'esperit de superació que li havia transmès el seu pare, Martina s'aventurà a fer el doctorat. Ella i la barcelonina Dolors Aleu, que per cert també té carrer dedicat al seu nom a la ciutat de Lleida, van ser les primeres doctores en Medicina de l'edat contemporània espanyola. Tot un mèrit i una proesa en el seu temps.

Va llegir la tesi a Madrid el 9 d'octubre de 1882. El polític català Pi i Margall, que va assistir després a la cerimònia d'investidura, va comentar que l'acte era *un autèntic salt mortal polític i artístic*.

D'altra banda, el seu professor José de Letamendi, que era antifeminista i pensava que la dona era com un home fracassat, va considerar tan important el doctorat de Martina, que tenia penjat en el seu despatx un retrat d'aquesta vestida de doctora.

La tesi doctoral de Martina Castells és un manuscrit de 94 folis titulat *Educación física, moral e intel·lectual que debe darse a la mujer para que contribuya en grado máximo a la perfección y la dicha de la Humanidad*.

Sabia que era un tema conflictiu i que tindria adversaris. Però estava convençuda que la dona havia de formar part activa en totes les qüestions socials.

Per a Martina, la finalitat de l'educació de la dona era molt més alta que el simple fet del lluïment personal i social. Era, en el fons, la necessitat de la seva contribució per aconseguir la felicitat de l'ésser humà, quelcom semblant a la que pot donar un metge al malalt en alleugerir-li el sofriment. Simbòlicament, Martina estava absolutament convençuda que la dona era perfectament capaç de fer de metge de la Humanitat, en una època en que no hi havia metgesses.

Per explicar aquests pensaments, Martina Castells utilitza una redacció ben original, de caràcter psicològic. Ho fa a través de l'anàlisi de la relació mare-filla, com si fossin mestressa i alumna respectivament. La mare ha d'educar a la filla des de la mateixa gestació fins que arribi a ser autònoma, i quan hi arribi, si la nena s'inclina a seguir una carrera científica o es vol dedicar a qualsevol activitat comercial, els pares li han de proporcionar els mitjans per seguir endavant.

La doctora Castells considera que el procés de gestació crea un amor gairebé instintiu de la mare cap a la filla, fins el punt que quan s'acaba la lactància la mare pateix una profunda tristor.

Considerava la dona profundament lligada a la maternitat.

Aquest lligam deu ser molt fort si tenim en compte que les dones velles i també els homes vells, quan més vells més, recorden i citen contínuament la mare, com si retornessin a la dependència i govern d'aquesta.

Com que Martina Castells era metgessa, és lògic que els coneixements que al seu criteri s'havien de donar a la dona fossin de geometria, aritmètica, higiene privada, física, química, anatomia i fisiologia.

Ho explica gràficament. Per exemple, els coneixements de química li servien per poder donar una alimentació correcta als fills, i així va relatant la conveniència del coneixements de les matèries citades per aplicar-los a les necessitats del cos i de la ment de la filla durant la seva evolució, fins arribar a l'edat de la independència.

Les conclusions de la tesi són concretes i clares. S'ha de fomentar l'educació de la dona espanyola. L'educació de la dona i la seva representació a la societat han estat pràcticament nul·les fins al segle XIX, època en que realment s'inicia l'autèntica revolució en aquest camp. Aquest primer impuls seguirà evolucionant, ja que la llei del progrés no consent retrocedir. La felicitat de l'home és directament proporcional a la representació i a la il·lustració de la dona. Finalment, la mare ha de transmetre els seus coneixements als fills durant la infància i quan aquests demostrin una inclinació especial per alguna ciència o art ho ha de fomentar.

Aquests eren els pensaments essencials de la doctora Martina Castells. Entre les línies del text de la tesi, s'hi troba un concepte que podria ser molt d'actualitat i és que estava convençuda que no s'ha de carregar gaire la imaginació dels nens amb l'ensenyament de molts coneixements inútils. La mateixa opinió tenia també el doctor Josep Estadella i Arnó, el qual, en el seu treball de l'any 1912 sobre *l'educació física en les escoles de primera ensenyança*, deia que s'havia d'evitar el surmenage en els nens, no carregant-los massa amb treball intel·lectual. (8).

LLUÍS ROCA I FLOREJACHS (1830-1882)

Quart i últim esgraó d'una nissaga de metges instal·lada a Lleida des de començaments del segle XVIII, Lluís Roca i Florejachs va néixer a Lleida el 21 de novembre de 1830 i va morir en la mateixa ciutat el 2 de desembre de 1882, probablement coneixedor del doctorat que acabava d'assolir Martina Castells dos mesos abans, i amb una salut molt precària des de feia anys.

Conscient del seu passat mèdic i erudit, en el seu escrit de caràcter històric, *"Fastos ilerdenses. Colecció de efemérides pertenecientes a la historia de la Ciudad"* (Lleida, 1872), el doctor Lluís Roca destaca l'obra dels seus avantpassats familiars.

L'Ajuntament, arran de la seva mort, va col·locar un retrat a la sala de sessions i més tard li dedicà un carrer. El considerava, ja feia anys, la màxima figura del món de la cultura de la ciutat, com es pot comprovar en la sessió municipal del 9 de maig de 1863, quan el consistori, assabentat dels tres premis que havia rebut en els Jocs Florals de Barcelona, va acordar demanar-li un exemplar de les poesies premiades signat de la seva mà per conservar-lo com a preciosa relíquia. S'acordà també imprimir-les en un quadern luxós i repartir-les als ciutadans com a prova d'estima i amb l'objecte de que fossin conegudes (9).

A l'Acadèmia Mariana, institució d'on era secretari, hi va deixar un premi perpetu al seu nom. A l'atri de l'edifici es va col·locar un retrat seu en marbre.

Posseïa una torreta a l'horta de Lleida en la façana de la qual hi va col·locar un medalló de marbre blanc amb el bust de Juli Cèsar, amb la finalitat de recordar la batalla que en aquells indrets es produí entre l'exèrcit de Cèsar i el de Pompeu.

Conscient de la seva importància, la revista professional *Anfiteatro anatómico español*, va publicar el mes d'agost de 1876 un article on l'homenatjava com a excel·lent metge lleidatà i publicava el seu retrat i biografia, considerant-lo entre el grup de metges més distingits de la nació.

Va destacar com a metge, historiador i, sobretot, com a literat que va impulsar a Lleida el moviment renaixentista català.

Es va llicenciar en Medicina l'any 1852 i durant el còlera de 1854 i 1855 va visitar molts malalts de Lleida. Va escriure sobre la prevenció d'aquesta epidèmia de 1854 en el treball *Instrucción popular acerca de los medios que pueden adoptarse para prevenir la invasión del cólera morbo asiático, etc.* (Boletín Oficial de la provincia de Lérida del dia 1 de setembre de 1854).

També va atendre malalts d'Albesa i altres pobles veïns afectats de febres tifoides. Assistí els ferits del xoc de trens que es va produir en el terme d'Aufegat, entre Tàrraga i Cervera, l'any 1876. Fundà a Lleida un asil que portava el seu nom.

Alguns dels seus escrits els va signar amb el pseudònim de *Juli Frosachs i Charles*.

Deia Stefan Zweig en les seves memòries, que si tornés a començar la seva activitat literària miraria d'assaborir les dues situacions venturoses íntimament desitjades per ell: la de l'èxit literari i la de l'anonimat personal. Ho faria publicant les seves obres amb un altre nom inventat, un pseudònim; perquè si la vida ja és per si mateixa encisadora i plena de sorpreses, molt més encara ho ha de ser una vida doble.

Part de l'obra del doctor Lluís Roca fou accidentalment destruïda pel foc i part també cremada per voluntat de la seva dona, Elena Cavallir i Portis, natural de París (10)

Actualment queda a la plaça Noguerola una escultura de cos sencer, amb el tractament de metge, poeta i historiador. També un relleu de marbre de la seva efigie en el panteó familiar on descansen les seves restes al cementiri municipal.

LA SEU VELLA DESCRITA PEL DOCTOR LLUIS ROCA

L'any 1881 la impremta de l'Acadèmia Bibliogràfico-Mariana va publicar unes produccions del doctor Lluís Roca reunides en un llibre de 208 pàgines, titulat *Celajes*, consagrades a la Verge. Eren una sèrie d'escrits bàsicament poètics i també una memòria de la Seu Vella des del punt de vista artístic, que havia estat premiada per l'Institut provincial en el certamen celebrat a la ciutat per la Societat Literària i de Belles Arts, el dia 19 de maig de 1878.

Es tracta d'una monografia del temple descriptiva i arqueològica, tal com diu el mateix autor en el pròleg.

Un cop expulsats els moros que havien dominat la ciutat durant 432 anys, es va restituir la Seu Episcopal, que durant aquell llarg període de temps havia estat a Roda d'Isàbena

El 30 d'octubre de 1149, el bisbe Guillem Pérez de Ravitats va consagrar una de les mesquites que tenien els moros a la *Zuda*, obra que va ser continuada pel bisbe Gombaldo de Camporrells.

El primer arquitecte va ser Pere Cescomes, originari de Lombardia, que va col·locar la primera pedra el 22 de juny de 1203.

El 31 d'octubre de 1278, el bisbe Guillem de Montcada va consagrar el temple.

Explica el doctor Roca, que un pilar divideix en dues meitats el fons de la façana, el qual es va destinar a pedestal de la llegendària imatge de la *Verge de la Coloma*, vulgarment anomenada del *Blau*, pel fet d'anar assenyalada amb un blau a la front produït amb un cop de martell ocasionat per la ira i gelosia del mestre escultor Jordi Safont en veure que el seu aprenent, Andreu Pi, havia treballat el cap de la Verge amb gran perfecció. Explica la tradició que l'aparició del blau a la front de la Verge es va acompanyar també de la mort sobtada del mestre. Això succeïa cap a l'any 1456.

En una de les parts del llibre, el doctor Roca descriu amb detall i estil literari propi la monumentalitat del paisatge que es divisava des de la torre del campanar. Cita les ferotges partides del Segrià, els encantats plans de l'Urgell, les conradisses terres de la Segarra, les productives hortes i vinyes de la ciutat travessades pel Segre en forma de serp i les sèquies com a cintes de plata, etc.

Explica també que aquell que busqui en el llunyedar, podrà divisar a l'orient el Montsec, al sud les històriques serres de Prades amb el veí Montsant i els alts cims de Tortosa, el Moncayo i també la Guara a ponent; i si afila molt la vista i el dia es clar i en hora serena, arribarà a distingir al nord la testa de la pirenaica Maladeta.

El doctor Roca era conscient que la Seu era un monument destrossat per les guerres, l'abandonament i el pas del temps, i somiava en la seva renaixença i en la recuperació del vell esplendor. Ens explica que un dia de pluja torrencial va pujar a meditar a la part més alta del creuer i se li va fer de nit pensant en la multitud que devia omplir el temple en les grans festivitats.

L'envoltava la foscor i s'imaginava l'efecte grandios que degué produir la llum que penetrava pels finestrals de colors. El silenci li facilitava el record de grans actes que se celebraven a la Seu, com ho havia llegit en les cròniques i es preguntava: ¿perquè no ha de reviuire el monument?

El vent furiós i la pluja persistien. En un instant va penetrar un llamp pel cimbori amb un esclat de llum que li va permetre veure la imatge de Jesús i li va semblar que mirava el sepulcre de Berenguer Gallart. Aquesta visió fantàstica el va transportar als temps bíblics per recordar la història de Llätzer de Betània, que portava quatre dies tancat al sepulcre, lligat de mans i peus, amb la cara coberta per un sudari i en procés de descomposició. Va ser aleshores quan la seva germana Marta va cridar al Fill de Déu per demanar-li un miracle, assabentada que n'estava fent molts a Judea. Va acudir el Salvador i va ressuscitar el mort.

Ja començada la nit, va sentir la campana que tocava la popular i melancòlica *plegaria dels perduts*. Això li va despertar el pensament de que la torre de la campana era la pobra germana que sobrevivia al monument i que implorava la seva resurrecció. El fort temporal amainava i el doctor Lluís Roca va poder abandonar el recinte per retornar a casa seva. En el camí de retorn va veure el fulgor d'un estel que li anunciava l'esperança de la resurrecció del temple.

La comissió provincial de monuments històrics i artístics va considerar que la monografia del doctor Lluís Roca era rica en dades històriques, abundant en descobriments arqueològics, precisa des del punt de vista literari i joia bellíssima produïda per la inspirada ploma del modest facultatiu, poeta, historiador i arqueòleg, i també patriota en donar a conèixer el grandios i oblidat monument de l'antiga Seu i el fer ressaltar les seves belleses romano-bizantines, gòtiques i arabesques.

NOTES

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *El Dr. Combelles*. Butlletí Mèdic. Col·legi de Metges de Lleida, 74, 2009, 27-30.

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *Notes sobre l'obra del Dr. Francesc Fontanals Araujo*. Gimbernat, 39, 2003, 183-200.

Camps Clemente, M.; Camps Surroca, M.: *El Dr. Amali Prim Seguí (1878-1937)*, Butlletí Mèdic. Col·legi de Metges de Lleida, 43, 2003, 18-21.

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *El pensament sanitari de Josep Estadella Arnó*. Butlletí Mèdic. Col·legi de Metges de Lleida, 68, 2008, 27-30.

Camps Clemente, M.; Camps Surroca, M.: *Els inicis de la radiologia a Lleida, el Dr. Pere Castro*. Butlletí Mèdic. Col·legi de Metges de Lleida, 26, 2001, 16-18.

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *L'alcalde de Lleida doctor Humbert Torres Barberà*. Gimbernat, 47, 2007 (*), 167-184.

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *L'activitat sanitària de l'oftalmòleg Antoni Pujadas*. Butlletí Mèdic. Col·legi de Metges de Lleida, 61, 2007, 27-30.

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *L'obra mèdica del Dr. Martí Castells*. Butlletí Mèdic. Col·legi de Metges de Lleida, 11, 1998, 4-8.

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *L'entorn familiar i l'activitat de Martí Castells a l'Ajuntament de Lleida*. Butlletí Mèdic. Col·legi de Metges de Lleida, 38, 2003, 22-27.

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *El controvertit títol de la primera doctora en Medicina d'Espanya, Martina Castells i Ballespí*. Butlletí Mèdic. Col·legi de Metges de Lleida, 42, 2003, 10-16.

Camps Surroca, M.: *Martina Castells (Lleida, 1852-1884). De família de metges*. Lleida és femení. Dones per a la història. Alfazeta Ediciones, Lleida, 2009, 59-60.

Camps Surroca, M.; Camps Clemente, M.: *Aspectes sanitaris i culturals de Lleida durant la segona meitat del regnat d'Isabel II*. Gimbernat, 39, 3003 (*), 77-97.

Lleida. Revista d'informacions i estudis, 62, 1927, 15-20 (*Lluís Roca i Florejachs*)

Dr. Pere Castro Vicen

Dr. Josep Navarro Combelles

Dr. Francesc Fontanals Araujo

Dr. Amali Prim Seguí

Dr. Lluís Roca i Florejachs

Dr. Humbert Torres Barberà